

https://doi.org/10.31516/2410-5325.070.21

УДК 780.616.432.036(73)

О. Ю. Степанова, кандидат мистецтвознавства, старший викладач, кафедра фортепіано, Харківська державна академія культури, м. Харків

alesya_stepanova1@ukr.net

http://orcid.org/0000-0002-6995-6559

ФОРТЕПІАННА КУЛЬТУРА США: ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ¹

Виявлено, що в останні десятиліття дедалі більшу увагу вітчизняних та зарубіжних дослідників привертає композиторське й виконавське мистецтво певних музичних діячів, які вплинули на становлення не лише музичної культури загалом, а й фортепіанної зокрема. Визначено, що для того щоб охарактеризувати основні передумови формування фортепіанної культури США, важливо з'ясувати першоджерела появи на території цієї країни такого інструмента, як фортепіано, і простежити його еволюцію стосовно європейської моделі XVIII ст. Ще одним дослідницьким завданням є визначення шляхів подальшого перетворення композиторської манери — від європейської класицистичної до нового ідейно-художнього музичного втілення американської культури, яка вже реалізувалась. Установлено, що найголовнішим етапом, який допоміг самоідентифікації фортепіанної культури США з-поміж інших культур, є розвиток американських фортепіанних стилів та засобів музичної виразності, що зумовило формування нового, суто фортепіанного музичного стилю — регтайму.

Ключові слова: *музична культура США, фортепіанна культура, регтайм, композиторська манера.*

O. Yu. Stepanova, Candidate of Art Criticism, Senior Lecturer of the Department of piano, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

PIANO CULTURE IN THE USA: BACKGROUND OF THE ORIGIN AND FORMATION

The aim of the article. Find out the historical background of the formation of piano culture in the United States.

Research methodology. The main research method in the article is cultural-historical, which is used to determine the basic prerequisites for the formation of the piano culture of the USA. The following methods were also used: comparative — to compare the stages of formation of piano art in Europe and America; historical and biographical to determine the influence of individuals on the development and formation of American piano culture; analysis; systematization and generalization.

Results. The article traces the dynamic trend of formation of traditions of development of American piano styles and means of musical expression — from borrowed European classical works to works based on the complex unity of democratic traditions of the US culture.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License

It is worth noting that the rapid development of the US piano culture took place in several stages. The first was the accumulation and synthesis of the cultural traditions of the natives and Europeans who inhabited the territory of the United States. The next and most important was the opening of a piano factory, thanks to which piano culture began to spread actively, acquiring its own identity and looking for specific expressive opportunities for maximum disclosure of the pluralistic nature of American culture. The material base owned by the people of the United States also significantly affected the speed of development and the desire to form their own cultural model. And the last stage, the top of the prerequisites is the emergence of the school in its several forms (both an educational professional institution and in the role of composition and performance school). One of the main achievements of piano culture was the formation of a new musical style — ragtime. Thus, all these preconditions that determined the American vector of development of the US piano culture and music in the XIX century, led to the further specificity of the development of the US culture.

Novelty. For the first time in Ukraine, we made an attempt to study purposefully and comprehensively the specifics of the process of origin and formation of the US piano culture in terms of its socio-historical preconditions, as well as instrumental and compositional origins. This research goal involves a thorough study of the original sources of the emergence in the United States of such an instrument as the piano, understanding its evolution from the European model of the XVIII century.

The practical significance. The materials of the article can be used in further research on the phenomenon of US piano culture, as well as in classes of the history of piano art and world music history.

Keywords: *musical culture of the USA, piano culture, ragtime, composing manner.*

Актуальність теми дослідження. Як свідчать наукові публікації, зокрема М. Євсєєвої (Євсєєва, 1988 р.), музикознавча американістика є порівняно молодою і недостатньо розробленою дослідницькою цариною, що закономірно зумовлює доволі вузьке тематичне поле. У зв'язку з цим слід зазначити, що в сучасному музикознавстві переважає вивчення музичної культури Сполучених Штатів Америки в аспекті композиторської творчості, тоді як поза увагою дослідників зі «Старого світу» перебувають дослідження, присвячені саме фортепіанному напрямку культури США.

На тлі знакових змін, спричинених історичними подіями в США, виникає новий стильовий напрям, що значно вплинув на подальший розвиток фортепіанного мистецтва не лише Нової Англії, а й усього світу.

Водночас розвиток американського фортепіанного мистецтва є вельми стрімким, так само як і зростання його значення для світової музичної культури, що підсилює науковий інтерес до цього феномену в аспекті його становлення та розвитку. Крім того, особливий інтерес викликає сукупність чинників, які впливають на функціонування

фортепіанної культури й без яких вивчення проблеми формування національної фортепіанної культури США не може вважатись цілісним.

Постановка проблеми. Уперше в Україні здійснюється спроба цілеспрямовано комплексно дослідити специфіку процесу зародження та становлення фортепіанної культури США в аспекті її суспільно-історичних передумов, а також інструментальних і композиторських витоків. Дослідницька мета передбачає ґрунтовне вивчення першоджерел появи на території США такого інструмента, як фортепіано, осмислення його еволюції стосовно європейської моделі XVIII ст. Слід також наголосити на ролі першого композитора США, котрий написав твори для фортепіано. Крім того, необхідно простежити історичні передумови подальшого перетворення композиторської манери — від європейського класицистичного до нового ідейно-художнього музичного втілення американської культури, яка вже реалізувалась. Згодом це вплинуло на перехід від аматорського музикування до професійного.

Визначення розвитку національного стилю фортепіанної музики США потребує глибокого розуміння не лише природи американської музичної ментальності, про що зазначає А. Богатирьова (2012), але й вивчення передумов становлення фортепіанної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз передумов формування фортепіанної культури на теренах США передбачає звернення до наукових робіт, що присвячені вивченню музичної американістики. Так, у 2012 р. А. Богатирьова в кандидатській дисертації розглянула ознаки американської музичної культури та передумови виникнення композиторської школи. Варті уваги концептуальні висновки авторки, зокрема думка про те, що формування та специфіка передумов становлення музичної культури США загалом залежать від інтернаціональної ментальності країни.

У тому ж році опубліковано дослідження С. Сігіді (2012), де головним завданням постало виявлення національної ідентичності в музичній культурі США (композиторська творчість, стильові напрями, жанри й особливості побутового музикування).

Однією з найфундаментальніших праць, до якої ми звертаємося в дослідженні, є книга В. Конен «Шляхи американської музики» (1965), де розглядаються питання, присвячені музичним тенденціям Нової Англії та особливі характеристики новоутворених джазових жанрів.

Мета статті — комплексно і системно охарактеризувати зародження фортепіанної культури США. Зважаючи на це, необхідно здійснити дослідження історії виникнення перших фабрик із виробництва фортепіано, його модернізації й удосконалення технології. Ще одним дослідницьким завданням є аналіз творчості композиторів, котрі створювали перші фортепіанні твори в США.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культура кожного народу має тривалий історичний шлях формування та розвитку, у результаті чого вона набуває характерних відмінностей, у яких закладаються ідейно-естетичні ідеали. Моральні цінності здебільшого формуються під впливом регіональних особливостей. Процес формування культури відбувається безперервно, що спостерігається в усіх сферах діяльності людини: від побуту, літератури, мистецтва й до сучасних технологій, які постійно розвиваються.

Відкриття «Нових земель» відбулося в 1492 р. Територію Америки тоді заселяли представники різних європейських країн, зокрема Великої Британії, а також вихідці з Африки; вони привнесли вже сформовані ідеологічні цінності, культурне бачення, створили полікультурну платформу культури США. У зв'язку з цим, музика відображає особливості американської культурної ідентичності відповідно до соціального класу, раси, етнічної самобутності, географічного розташування, релігійної свідомості, мови. Одним з визначальних факторів становлення музичних стилів у США стає мультирасове населення. Змішання західноафриканських та європейських стилів вплинуло на формування нового пісенного й інструментального виконавського колориту.

«Однією з ключових особливостей американського соціокультурного простору, пов'язаного з історичним характером формування нації, є властива їй невичерпна здібність до асиміляції. Постійний приплив на континент емігрантів призвів до безперервного плюралізму в усіх сферах культури та суспільного життя США. Специфіка формування національного стилю в умовах плюралістичної американської ментальності полягає в синтетичному характері мистецтва, що прагне вилучити та узагальнити краще з розмаїття асимільованих явищ» (Богатирьова, 2012, с. 5–6). Подібна властивість до асимілювання стала характерною особливістю та «візитівкою» загальної музичної культури США. Таким чином, афроамериканські музичні прийоми й художньо самобутні елементи перетворилися на частину власне американської музики.

Як наголошує М. Євсєєва, американська культура — це «одна з найбільш складних і суперечливих культур» (Євсєєва, 1988, с. 1). Погоджуючись із думкою дослідниці, можна зауважити, що американська музична культура пододала шлях складного суперечного становлення від музичного салонно-концертного академізму до формування опозиційного «багатомірного <...> методу одночасного, синхронного втілення різних стилістично-жанрових пластів у межах єдиного твору» (Кисин, 1982, с. 11).

Нині вітчизняні та закордонні науковці більшої уваги приділяють композиторському і виконавському мистецтву окремих музичних

діячів, які певною мірою впливали на становлення не лише музичної культури загалом, а й безпосередньо фортепіанної. Звичайно, композиторський стиль, жанрові особливості й виконавські завдання становлять основу формування ознак, притаманних американській музиці. Тому якщо розглядати культуру як організовану інтегровану систему, то фортепіанна культура постає однією з граней цілісної культури. На думку Л. О. Нікітич, «Інтегрувальна функція культури виявляється нині не в ліквідації відмінностей між культурами, а в об'єднанні різних культур, що доповнюють одна одну своїми кращими зразками» (Никитич, 2005, с. 20). Таким чином, можна стверджувати, що інтегрувальна функція послідовно спостерігається у формуванні фортепіанної культури США, адже мультикультурність (за А. Богатирьовою) простежується вже в її витоках.

Однак фортепіанну культуру США відрізняє від фортепіанної культури інших країн історичний синергійний стрибок, що спричинив стрімкий розвиток національного фортепіанного мистецтва та композиторської творчості, істотної за масштабом і своєрідністю.

Першим етапом формування фортепіанної культури стало усвідомлення, синтезування та обмін культурними досягненнями Європи. До середини XVIII ст. сформувались умови для впровадження й поширення демократичної традиції фортепіанної культури США, що відображалось у відсутності однорідності — мультикультурний простір (за А. М. Богатирьовою) та мультикультурність у фортепіанній культурі. Згодом однією з передумов став поступовий відхід від європоцентристського до нового національного стилю.

На інтенсивне поширення фортепіанної культури в часі та просторі вплинув синтез таких передумов: створення власної фабрики з виробництва фортепіано (1853 р.), поява композиторів, котрі писали для фортепіанної гри (Е. Мак-Доуелл — 1860–1908), виникнення музичного відділення в Колумбійському університеті (1896 р.). Щодо цього М. Евсеєва стверджує, що «деякі найзагальніші питання формування фортепіанного мистецтва США в його зв'язку з характерними явищами й традиціями американської музичної культури, проблеми своєрідності американського фортепіанного стилю» виявляють «найстійкіші ознаки “американістичності”» (Евсеєва, 1988, с. 2). Стрімке зростання значущості фортепіанної культури закономірно зумовлює підвищення дослідницької уваги до неї.

Важливим для дослідження є визначення піаністичної культури А. Рум'янцевої, у якому науковиця характеризує її як «цілісну багатofункціональну систему, що містить взаємозалежні складники — підсистеми (виконавство, педагогіку, освіту, дослідницьку та методичну

діяльність, композиторську творчість), які в процесі свого розвитку в певних історичних умовах не лише репрезентують конкретні види творчої діяльності у сфері піаністичного мистецтва, а й віддзеркалюють специфіку та особливості функціонування всієї системи» (Рум'янцева, 2011, с. 5). Але, на відміну від традиційного розвитку культури в європейських країнах, на території США еволюція відбувалась стихійно. Узявши до уваги складники піаністичної культури, слід зазначити, що фортепіанній культурі США на початковому етапі розвитку бракувало педагогічної, дослідницької та методичної діяльності.

Однак «специфічність американської музичної ментальності, що зумовлена історичними умовами формування нації, визначає багатокомпонентність національного стилю фортепіанної музики США, який синтезував видатні досягнення...» (Богатирьова, 2012, с. 11). Таким чином, ті процеси, що відбувалися на першому етапі (усвідомлення європейських традицій, інтегрованість системи музичної культури), визначили подальший розвиток національного стилю фортепіанної музики США.

Швидкість розвитку музичної культури США безпосередньо вплинула на широке та повсюдне використання фортепіано, яке мало значний попит у суспільстві (від домашнього музикування до масштабних концертних виступів) й суттєво вплинуло на специфіку формування американської музики. Таким чином, фортепіано почало посідати одне з центральних місць у музичній культурі Америки. Як стверджує М. Євсєєва, «суттєву позицію в американському музичному мистецтві займає фортепіанна музика» (Євсєєва, 1988, с. 1), тому наразі вельми затребуваним стає вивчення не лише фортепіанної музики, але й фортепіанної культури Америки. Через брак необхідності у винайденні фортепіано, музичних форм та жанрів, в американській культурі широко застосовувались досвід і надбання європейських музикантів. Уже оформлені стилі та напрями набули нових трактування й звучання.

Точної дати, коли фортепіано з'явилося на території США, не зафіксовано. Але з історії відомо, що в період з 1820-х до 1870-х рр. чимала кількість переселенців були вихідцями із земель Німеччини. У той період, а саме в 1850 р., Генріх Енгельгард Штайнвен імігрував у Нью-Йорк разом із родиною ("What don't you know about Steinway history?", n. d.). За три роки (1853) він заснував компанію з виробництва фортепіано «Steinway & Sons». Протягом 30 років засновник та його сини запатентували 127 винаходів, які «зробили значний внесок у розвиток сучасного фортепіано» ("111 West 57th Street", n. d.). Значна зацікавленість родини Стейнвейнів у власному бізнесі стала фактором стрімкого розвитку фортепіанної культури Америки, що згодом перетворилося на

національну справу. З метою популяризації фортепіано були започатковані численні просвітницькі заходи. Компанія, яка згодом завоювала увесь світ та вважається знаком вищої якості з виробництва рояля та фортепіано, зумовила фортепіанну реформу (як інструмента), у результаті чого зародився рух реформаційних змін у розвитку музичної культури США. Процес культурної еволюції став можливий завдяки здібності увібрати в себе та можливості передати колоритний накопичений потенціал.

Чималу роль в етапах формування фортепіанної культури США відіграла матеріальна база, перейнята з європейської традиції, якою володіли жителі США: наявність великої кількості концертних холів, музичних салонів, музичних інструментів. За допомогою інноваційних технологій та бажання здобути національне й міжнародне визнання в «1866 році компанія “Steinway & Sons” відкрила свій перший “Steinway Hall”. Він мав акустично чудове приміщення на 2000 місць» (“Henry Engelhard Steinway | A lasting legacy”, n. d.).

Фортепіанне мистецтво стрімко підсилювало до себе інтерес завдяки виконавцям (З. Тальберг, Х. Херц, О. Гольдшмідт та ін.), які прибули з Європи та збирали на концертах великі аудиторії на американських теренах. У кандидатській дисертації М. Євсєєва акцентує на передумовах значної популярності фортепіано на території США, які «закладені, по-перше, в особливості становлення американської цивілізації (розвитку насамперед міських форм життя), а по-друге, у специфіці рояля як найуніверсальнішого музичного інструмента» (Євсєєва, 1988, с. 8).

Сформований до 1770 р. новий музичний інструмент — фортепіано, наділений оркестровим звучанням. Як стверджує С. Чайкін (Чайкин, 2008), синтезуючи характеристики різних інструментів, фортепіано набуло свого розквіту на території Європи на межі XVIII–XIX ст.: «Воно сфокусувало найважливіші конструктивні та виконавсько-технологічні характеристики багатьох інструментів — клавішний механізм, який є приналежністю духових (орган) і струнних (клавір), струни як джерело звука і дерев'яна дека як його підсилювач (струнно-смичкові та струннощипкові); ударний спосіб звукодобування (група ударних інструментів)» (там само, 2008, с. 8).

Композитори від М. Клементі та Й. Гуммеля до Ф. Ліста, вивчаючи інструмент емпіричним способом, здавалося б, розкрили всі його можливості. «Багато експериментів композиторів США пов'язані саме з фортепіано, яке стало для них одним із найважливіших “лабораторних” засобів дослідження нових форм звукової матерії. Слід зазначити, що й у твори, які не належать до категорії власне експериментальних, часто потрапляють елементи, пов'язані з незвичайним звучанням, прийомами гри, способами звукодобування» (Євсєєва, 1988, с. 10).

Таким чином, через історичні та соціальні передумови формування музичної культури США фортепіанна музика набула нових форм звучання. «Універсальні можливості фортепіано реалізуються в регтаймі у незвичному для європейського піанізму плані виявлення його ритмічно-ударних властивостей. Специфічне поєднання мелодійних і ритмічних якостей інструмента багато в чому зумовило своєрідність регтаймової манери» (Евсеева, 1988, с. 9).

Згідно з В. Конен, «Рег-тайм — виключно фортепіанний жанр» (Конен, 1965, с. 231–232). Відповідно до думки авторки, через несхожість з минулими музичними стилями та тими, які панували в період ХІХ–ХХ ст. в Європі, у стилі регтайм фортепіано розумілось як ударний інструмент, позбавлений вокалізації мелодії або ж відчуття оркестральності, що надавало новому стилю ще більшої унікальності. Саме нове відчуття ритмів, притаманне регтайму, вплинуло на подальший розвиток джазу.

Регтаймова манера гри, яка зацікавила американських композиторів, широко застосовувалась у фортепіанних творах. Як зазначає М. Евсеева, «вплив регтаймових традицій також простежується в різних аспектах творів: особливому трактуванні інструмента, власне фортепіанних прийомах, специфічному типі віртуозності, а також в особливостях метро-ритмічної будови музичного полотна (головним чином розділів рухомого характеру з їхньою імпульсивною ритмікою)» (Евсеева, 1988, с. 11). Таким чином, фортепіано «нового світу» набуло нового забарвлення та індивідуальності саме в музичній культурі США. Так, «характерні особливості фортепіанних творів американських композиторів здебільшого визначаються втіленням у них своєрідних традицій, що склалися до початку ХХ ст. в музичній культурі США: традицій хорového гімну, блюзу, регтайму, традицій духового бенду тощо» (Евсеева, 1988, с. 10).

У кандидатській дисертації «Фортепіанне мистецтво США» (1979 р.) Є. Кулова стверджує, що «Едвард Мак-Доуелл — очільник фортепіанної культури США». Відомо, що з «1896 до 1904 року Е. Мак-Доуелл очолював музичну кафедру в Колумбійському університеті в Нью-Йорку (першу в США) і був її професором, через що фортепіано в США набуло більш професійного забарвлення» («Edward Alexander McDowell», n. d.). Відповідно до А. Рум'янцевої, «головна закономірність розвитку піаністичної культури — спадкоємність, основним способом реалізації якої є традиція. Акумуляторами певних традицій у піаністичному мистецтві є фортепіанні школи» (Рум'янцева, 2011, с. 5). Тому можна стверджувати, що сформованість професійної музичної освіти, значне поширення та захоплення фортепіано спричинило до

кінця XIX ст. формування фортепіанної школи, насиченої полікультурними традиціями США.

Важливо також зазначити, що «зразки фортепіанної музики XIX – поч. XX ст. виявляють досить високий рівень “технології” (багато в чому відповідний до європейського); спроби привнесення рис національної своєрідності обмежені в них здебільшого програмними моментами (навіть у творчості найвидатніших американських композиторів того часу, наприклад, Е. Мак-Доуелл). Європейський вплив, що відчутно виявляється в композиторській музиці США, зберігся і в перші десятиліття XX ст.» (Евсеева, 1988, с. 8), але згодом, за допомогою нових стилів, фортепіанне мистецтво США дедалі більше розвивається у власному напрямку, набуваючи особливого забарвлення та характерних індивідуальних особливостей.

Тому відмінною особливістю фортепіанної культури США є те, що формуванню виконавської професійної фортепіанної школи наприкінці 90-х років як вершини розвитку фортепіанного мистецтва передувало значне поширення фортепіанної музики на побутовому (аматорському) рівні. Згодом такі історичні події вплинули на подальший розвиток фортепіанного мистецтва США.

Висновки. Виконаний історико-музичний аналіз виявив значення фортепіано для формування музичної культури США. Завдяки проникненню інструмента в різні сфери суспільного життя фортепіано стрімко поширюється та розвивається.

У статті простежено динамічну тенденцію формування традицій розвитку американських фортепіанних стилів та засобів музичної виразності – від запозичених європейських класичних творів до творів, які ґрунтувалися на складній єдності демократичних традицій культури США.

Важливою ознакою в розвитку фортепіанної культури США є те, що аматорське музикування та концертне виконавство передують формуванню композиторської школи. Але з появою інструмента на території США формування культури, осягнення надбань європейських країн відбувалось доволі стрімко. Слід зазначити, що подібний розвиток відбувався в декілька етапів. Першим було накопичення та синтезування культурних традицій місцевих мешканців і європейців, котрі населяли територію США. Наступним і найголовнішим було відкриття фабрики з виробництва фортепіано, завдяки чому фортепіанна культура стала активно поширюватись, набуваючи вже власної ідентичності та шукаючи специфічні виразні можливості для максимального розкриття плюралістичності американської культури. Матеріальна база, якою володіли жителі США, також суттєво вплинула на швидкість розвитку та

бажання до формування власної культурної моделі. І останнім етапом передумов є поява школи в декількох іпостасях (як навчального професійного закладу, композиторської та виконавської школи). Одним із головних досягнень фортепіанної культури було формування нового музичного стилю — регтайму. Тому всі ці передумови, що визначили американський вектор розвитку фортепіанної культури та музики США в ХІХ ст., зумовили подальшу специфіку розвитку культури США.

Перспективи подальших досліджень. На всесвітній карті фортепіанної культури значну частину займає США. Тому надалі важливо вивчити та осмислити питання, пов'язані із впливом американських майстрів на фортепіанне мистецтво Європи.

Список посилань

- Богатирьова, А. М. (2012). *Американська фортепіанна соната кінця ХІХ — першої половини ХХ століть: закономірності історичного розвитку*. (Дис. канд. мист. 17.00.03). Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. Харків.
- Евсеева, М. С. (1988). *Фортепианная соната в творчестве композиторов США XX века (Ч. Айвз, А. Копленд, В. Персикетти)*. (Дис. канд. иск. 17.00.02). Московская государственная дважды ордена Ленина консерватория имени П. И. Чайковского. Москва.
- Кисин, В. Р. (1982). *Чарлз Айвз в свете демократических традиций культуры США*. (Дис. канд. иск. 17.77.02). Ленинградская ордена Ленина государственная консерватория имени Н. А. Римского-Корсакова. Ленинград.
- Конен, В. Дж. (1965). *Пути американской музыки*. Москва: Музыка.
- Кулова, Е. К. (1979). *Фортепианное искусство США (творчество Мак. Доуэла, Геривина, Барбера)*. (Дис. канд. иск. 17.00.02). Московская государственная дважды ордена Ленина консерватория имени П. И. Чайковского. Москва.
- Никитич, Л. А. (2005). *Культурология*. Москва: Юнити.
- Рум'янцева, А. Ю. (2011). *Піаністична культура Харкова 40–80-х рр.. ХХ століття*. (Дис. канд. мист. 26.00.04). Харківська державна академія культури. Харків.
- Сигида, С. Ю. (2012). *Музыкальная культура США конца XVIII — первой половины XX века: становление национальной идентичности*. (Дис. канд. иск. 17.00.02). Московская государственная консерватория имени П. И. Чайковского. Москва.
- Чайкин, С. Г. (2008). *Специфика выразительных средств фортепиано в ансамблевой музыке*. (Дис. канд. иск. 17.00.02). Новосибирская государственная консерватория (академия) имени М. Глинки. Новосибирск.
- Эдуард Александер Мак-Доуэлл. (б. д.). Восстановлено из <https://www.belcanto.ru/macdowell.html>.
- 111 West 57th Street*. (n. d.). Retrieved from <http://111w57.com/ru/history/1853-6/>.

Henry Engelhard Steinway | A lasting legacy. (n. d.). Retrieved from <https://www.chuppspianos.com/steinway-sons-pianos/henry-engelhard-steinway/>.

What don't you know about Steinway history? (n. d.). Retrieved from <https://www.chuppspianos.com/steinway-sons-pianos/history/>.

References

- Bohatyrova A. M. (2012). *American Piano Sonata of the 19th century — the first half of the 20th century: the laws of historical development.* (Thesis for a Candidate of Art Criticism 17.00.03). Kharkiv: Kharkiv National University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky. [In Ukrainian].
- Evseeva M. S. (1988) *Piano Sonata in the works of 20th century US composers (Charles Ives, A. Copeland, V. Persichetti).* (Thesis for a Candidate of Art Criticism 17.00.02). Moscow: Moscow State Twice Orders of Lenin Conservatory named after P. I. Tchaikovsky. [In Russian].
- Kisin V. R. (1982) *Charles Ives in the light of the democratic traditions of US culture.* (Thesis for a Candidate of Art Criticism 17.77.02). Leningrad. Leningrad Order of Lenin State Conservatory named after N.A. Rimsky-Korsakov. [In Russian].
- Konen V. Dzh. (1965). *Ways of American music.* Moscow: Muzyka. [In Russian].
- Kulova E. K. (1979). *US piano art (works by McDowell, Gershwin, Barber).* (Thesis for a Candidate of Art Criticism 17.00.02). Moscow: Moscow State Twice Orders of Lenin Conservatory named after P. I. Tchaikovsky. [In Russian].
- Nikitich L. A. (2005). *Culturology.* Moscow: Juniti. [In Russian].
- Rumiantseva A. Yu. (2011). *Piano culture of Kharkiv 40-80s. Twentieth century.* (Thesis for a Candidate of Art Criticism 26.00.04). Kharkiv: Kharkiv State Academy of Culture. [In Ukrainian].
- Sigida, S. Yu. (2012). *Musical culture of the United States of the late 18th — first half of the 20th century: the formation of national identity.* (Thesis for a Candidate of Art Criticism 17.00.02). Moscow: Moscow State Tchaikovsky Conservatory. [In Russian].
- Chaikin, S. G. (2008). *Specificity of expressive means of piano in ensemble music.* (Thesis for a Candidate of Art Criticism 17.00.02). Novosibirsk: Novosibirsk State Conservatory (Academy) named after M. Glinka. [In Russian].
- What don't you know about Steinway history?* (n. d.). Retrieved from <https://www.chuppspianos.com/steinway-sons-pianos/history/>. [In English].
- 111 West 57th Street.* (n. d.). Retrieved from <http://111w57.com/ru/history/1853-6/>. [In English].
- Henry Engelhard Steinway | A lasting legacy.* (n. d.). Retrieved from <https://www.chuppspianos.com/steinway-sons-pianos/henry-engelhard-steinway/>. [In English].
- Edward Alexander McDowell.* (n. d.). Retrieved from <https://www.belcanto.ru/macdowell.html>. [In Russian].

Надійшла до редколегії 01.09.2020 р.